

JAN SKÁCEL A SLOVENSKO

Ján Zambor (Bratislava)

Nepôjde mi o komplexné zmapovanie slovenskej recepcie poézie Jana Skácela, iba o vyznačenie istých, podľa mojej mienky podstatných záchytných bodov. Hneď na úvod musím uviesť, že slovenský vzťah k tomuto básnikovi bol od vydania jeho prvej knihy plný takej spontánnej náklonnosti, že mal blízko k prisvojeniu. Ku Skácelovi sa slovenskí básnici neprestali hlásiť ani v rokoch, keď bol v nemilosti.

Spomedzi tých, ktorých Skácelova tvorba mimoriadne zaujala, treba spomenúť najmä Jozefa Mihalkoviča a Milana Rúfusa. Mihalkovič uverejnil roku 1958 vo štvrtom čísle časopisu *Mladá tvorba* príspevok *Trochu s knižkou Jana Skácela, trochu s jej autorom*, ktorý je spolovice minirecenziou Skácelovho debutu *Kolik příležitostí má růže* (1957), spolovice rozhovorom s jeho tvorcom. Časopis priniesol aj Skácelovu báseň *Kvetoucí alej*, ktorá neskôr vyšla v jeho druhej knihe *Co zbylo z anděla* (1960). Skácelovský materiál bol vlastne súčasťou programového bloku nastupujúcej básnickej skupiny konkretistov, ktorú okrem Mihalkoviča tvorili Ján Ondruš, Ján Stacho a Lubomír Feldek. Tento fakt jeho význam zosilňuje. Na spoločný priaznivý vzťah ku Skácelovi poukázal vo svojej knihe *Homo scribens* (Bratislava, Smena 1982) Feldek, keď o ňom hovorí ako o „básnikovi, ktorého sme si všetci obľúbili na základe jeho oneskoreného debutu *Kolik příležitostí má růže*“ (s. 55).

Mihalkovič na Skácelovej poézii oceňuje „kúzelné, expresívne ladenie atmosféry básní, neobvyklú citlivosť a intenzitu vnímania drobných faktov, konkrétnosť. / A metafory a perzonifikácie“ (s. 29). Priam sa nadchýna autorovým čarovným zobrazením dediny. V Mihalkovičovej poézii, najmä v knihách *Lútosť* (1961) a *Zimoviská* (1965), možno pocítiť spojitosti so Skácelom takmer vo všetkom z toho, čo na ňom oceňuje, osobitne v konkrétnosti a vidieckosti, ktorá má u oboch aj archetypálny hĺbkový rozmer, ďalej v rodinných a pracovných motívoch (istá paralela je tu aj medzi skácelovským motívom betonárov a mihalkovičovskými

motívmi cementu). Povedal by som, že Skácel bol z tých básnikov, ktorí Mihalkovičovi pomohli pri artikulácii vlastnej poézie. Roku 1996 v 2. čísle časopisu *Literika* uverejnil Mihalkovič hravú báseň *Pocťa Janovi Skácelovi*, ktorá je okrem iného dôverným rozhovorom so Skácelom i spomienkou na stretnutie s ním. V básni, kde sa vynára aj motív pitia vína a kde rýmy cinkajú ako „sklenky“, sa stretávajú dvaja básnici z vinárskeho kraja — modranského a južnomoravského.

Slovenským básnikom, ktorého tvorba je najviac spätá s poéziou Jana Skácela, je však Milan Rúfus. Roku 1967 v 14. čísle týždenníka *Predvoj* uverejnil malú esejistickú konfesiu *Jan Skácel: Vitr jménem Jaromír*, ktorou reagoval na spoločné vydanie Skácelových prvých troch zbierok (esej vyšla aj v Rúfusovej knihe *Človek, čas a tvorba*, Bratislava, Smena 1968). Rúfus sa k Skácelovi prihlasuje ako k „svojmu básnikovi“, priťahuje ho jeho „málovravnosť“, schopnosť nájsť slová s platnosťou „zaklínadla“, „na ktoré sa otvárali steny“, ďalej to, „že v ňom poznanie nevzbudzuje únavu“ (s. 153). Svoju skácelovskú esej končí slovami: „Báseň vie toho čoraz viac, ale vie zároveň to najdôležitejšie: že nikdy nebude vedieť dosť, aby si mohla zakladať na tom, že je definíciou. Chce byť básňou ‚len tak‘, stáva sa menšou a ešte menšou, ale nebo i zem sa o ňu opierajú dľaňou. Aby nespadli. Na nás. Teda únik do ‚krásy‘? Nie. Zvrchovaný akt básne, ktorá nič nezabudne svetu, ale zároveň mu vzdoruje. Sama sebou. A tým seba i nás vykupuje“ (s. 154).

Príležitosťou na napísanie tejto malej eseje bolo Rúfusovi vydanie prvých troch Skácelových kníh, ale v tom čase musel poznať aj štvrtú Skácelovu knižku *Smuténka* (1965), v ktorej vyvrcholilo básnikovo smerovanie ku krátkej hutnej básni gnómického charakteru. Podobný vývin môžeme sledovať aj u Rúfusa, ktorý sa od piesňovosti zbierky *Až dozrieme* postupne prepracoval ku gnómickosti *Zvonov* (1968). O tejto Rúfusovej zbierke sa vie, že básnik uvažoval nazvať ju *Príslovia*. Báseň rovnakého názvu má Skácel v *Smuténke*. Ak v nej autor hneď na začiatku hovorí: „Tak jsem se nad světem trápil, / až jsem si začal vymýšleti přísloví“, to isté by sa dalo povedať o genéze Rúfusových veršov v zbierke *Zvony*. Na paralelu Skácelovej *Smuténky* a Rúfusových *Zvonov* upozornil Fedor Matejov: „Básnici, jejichž tvorba určovala jednu z hlavních tendencí poezie šedesátých let, reagovali svou tvorbou na zrychlené modernizační tempo, rozšiřující

se lidské poznání, na stále rafinovanější formy politické a ideologickej manipulácie. Své čtenáre šokovali tým, jak zvláštní básnické světy vytvářeli. Jiní básníci se naopak přiklíněli k základním oporám lidského života, jako jsou domov, lidské společenství, tradice, práce nebo Bůh. „Skús, hovor z prapočiatku,“ napsal básnik Milan Rúfus ve sbírce **Zvony**. Pro českou literaturu v šedesátých letech tuto podobu poezie představovala *Smuténka Jana Skácela*“ (*Světová literatúra po roce 1945 pro 4. ročník stredných škôl četbou a interpretáci*. Praha, Nakladatelství Fortuna 1995, s. 161). Mimochodom, slovenskej recepcie Skácelovej poézie sa Matejov dotýka aj v stati *Kolko príležitosti má písanie o poézii*, venovanej Kožmínovej monografii o tomto básnikovi (*Kultúrny život*, 24, 1995, č. 2, s. 11).

Myslím si, že Rúfus sa so Skácelom stretá v celkovom zmysle svojej poézie. Slová, ktoré som napísal o Rúfusovi, že „je strážcom života, ľudskosti, toho, čo robí človeka, stvorenstvo a svet posvätným, „strážcom ľudského sna“, (*Strážca ľudského sna*, *Listy časové i nadčasové*, 10, 1997, č. 1, s. 21), možno vzťahnúť aj na Skácela.

V zbierke *Čítanie z údely* (Liptovský Mikuláš, Tranoscus 1996) v časti *Tryzne a trýzny* Rúfus uverejnil dve pozoruhodné básne venované Skácelovi: *Ako Jan Skácel píjaval víno* a *Plachá smuténka*. Druhú z nich uvediem:

Plachá smuténka

J. Skácelovi

Dve krídla havranie,
tie sponad tvojich očí,
(potom už krídla vrany šedivky),
kde veslujú dnes? Kde sú?
Kde mi ťa, synku, nesú?
Sám to neviem
a kto mi poradí.
Z akého stromu akej záhrady
sa teraz dívaš Bohu do oblokov,
pozorný, čakáš, kedy ti dá jesť.
Ako si na zemi čakával zaživa,
vďačný za Jeho sebamenšiu zvesť
v človečom osamení.
Byl chlapec a už není

Rúfusova báseň má intertextový vzťah k motívu smutienky v zbierke *Smuténka* a aspoň k trom ďalším Skácelovým básňam: *Kolik příležitostí má růže* z rovnomenného debutu, *Trnka* zo zbierky *Smuténka* a *Elegie na smrt Otakara Horkého který psal básně a hrál na klarinet v cimbálové muzice* zo zbierky *Odlévání do ztraceného vosku* (1984) — z poslednej básne Rúfus cituje verše uvedené kurzívou, v slovenskom texte sa však vzťahujú na samého Skácela.

V prvom odseku Rúfus významovo transformuje obrazný motív havrana z básne *Kolik příležitostí má růže*:

a ona říkala:
ty nad očima máš havrana
a ať ti neulétne,
ty smutný.
A já jsem odpovídal:
kam?
Haluze všechny uťali,
na zem by mohl slétnout,
a tam jsme zase spolu.

Rúfusove verše sú však súčasne alúziou na verše Ivana Kras-ku z básní *Topole* a *Zmráka sa...* („Hej, tie hrdé, vysočizné to-pole! / Ako vzhľad ich duch môj zmizne... / Hore...? Dolu...? Do nirvány...? / — Ako havran ošarpaný / do noci...“ „Zmráka sa, stmieva sa. Zhora i zdola / havrany veslujú do noci spešne...). Podobne ako Skácel sa na tajomstvo pýtal Krasko.

V druhom a tretom odseku sa Rúfus rovnako ako Skácel v básni *Trnka* priznáva, že tvárou v tvár tajomstvu nevie. Skácel to v závere básne vyjadri takto:

A mne se neptejte, nic nepovím a nevím,
jen to, že blýsklo se
a z nahořklého dřeva
(jako když mladý bůh se hněvá)
na světlo vyšly květy — trnka rozkvetla.

U Skácela šlo o tajomstvo zrodenia života (rozkvitnutia trnky), u Rúfusa ide o tajomstvo Skácelovho posmrtného bytia. U oboch autorov sa toto tajomstvo spája s motívom Boha. Rúfus však súčasne prichádza s predstavou, v ktorej vidí básnika vo vzťahu k Bohu aj po smrti analogicky ako v živote — pokorne čakajúceho na uspokojenie svojich potrieb. Skácela vníma ako metafyzického básnika — „vďačného“ za „sebamensiu“ božiu „zvest“, ktorou prekonáva osamotenosť ľudského bytia.

Názov, plaché trýznivé otázky a záver dávajú básni elegické vyznenie. Rúfus prejavil ku Skácelovi toľkú mieru empatie, že za ním smúti jeho vlastnými slovami.

Významné miesto v slovenskej recepcii Skácelovej poézie má esej Milana Hamadu *O pravde, kráse a Janovi Skácelovi*, ktorá vyšla roku 1967 v 5. čísle Slovenských pohľadov a potom v jeho knihe *Básnická transcendencia, Literárnokritické eseje* (Bratislava, Slovenský spisovateľ 1969). Skácelova tvorba je pre Hamadu vážnym argumentom aj pre aktuálnu orientáciu slovenskej poézie. Hamada na Skácelovi oceňuje, že básnikovo poznanie sveta nevyúsťuje do deštrukcie, ale do jeho zachraňovania. Otvára sa tu téma vzťahu poézie Miroslava Válka a Jana Skácela ako dvoch výrazných básnických individualít šesťdesiatych rokov. Medzi nimi nachádzame spojitosti (najmä v trápení sa nad situáciou človeka a sveta) i diferencie. Vynárajú sa aj námetové paralely, napr. pri čítaní Skácelovej básne *Nahým a mokrým navrch* zo zbierky *Smuténka* sa nám vybaví Váľkovo *Zabíjanie kráľikov* z jeho knihy *Nepokoj* (1963).

Istú blízkosť ku Skácelovej poézii pocítíme v poézii Jána Ondruša, najmä v básňach spred zbierky *Šialený mesiac* (1965). V Skácelovej básni *Úroda kolem Tasova* z knihy *Metličky* (1968) zas čítame: „A v lese spával se samopalem pod hlavou / Partyzán prikrýty šilným mesícem“.

Milan Hamada v esejistickej knihe *Sizyfouský údel* (Bratislava, Slovenský spisovateľ 1994) v súvislosti so štvorveršíami Jána Buzássyho v jeho zbierke *Náprava vínom* (Bratislava, Slovenský spisovateľ 1993) napísal: „Takéto kvarteta som naposledy čítal azda len u Jana Skácela. Ktovie, či tento básnik nepatrí tiež k básnikom blízkym J. Buzássymu?“ (s. 170). V knihe *Svetlo vód* (Bratislava, Slovenský spisovateľ 1997) ako by Buzássy Hamadovi nepriamo odpovedal tematicky skácelovskou básňou, ktorá spolutvorí motto jednej časti zbierky:

Skácel — už celý v hrsti svojich priedušiek,
žil iba, čo mu ony dovoľia.
Dával im cigaretu, hoci nechceli.
Srdce v pozadí krčilo plecami.
Chcel. Odtŕhal svoje telo od života
ako zasušenú chrastu.
Ešte bolela.

Básnikom, ktorý sa ustavične konfrontuje so Skácelovým dielom (pozri napr. zbierku *Zimopis*, 1992) a ktorý ho neúnavne propaguje, je Vojtech Kondrôt.

V čase, keď bol Skácel šéfredaktorom Hosta do domu, časopis uverejnil pomerne dosť slovenskej poézie. Roku 1964 sú tam zastúpení Mihálik, Mihalkovič a Novomeský, roku 1965 Stacho a Válek, roku 1966 Mihálik, Vadkertiová, Válek a Stacho. Za výraz pocitu blízkosti možno pokladať to, že slovenské básne sú uverejnené v origináli. Dokonca roku 1966 vyšli v Hostovi do domu aj Váľkove (prirodzene slovenské) preklady lyriky rusko-čuvašského básnika Gennadija Ajgiho, ktorá Skácelovi určite konvenovala.

— — —

V ďalšej časti príspevku si dovoľím byť osobný. Moje prvé čitateľské dotyky so Skácelovou tvorbou sa vzťahujú na koniec šesťdesiatych rokov, keď som začal odoberať časopis Host do domu s pravidelnými básnikovými malými recenziami, z ktorých mi v pamäti utkvel pookupačný protest proti obmedzovaniu slobody v malej recenzii na úd. Ako člen Klubu priateľ poezie som si objednal jeho zbierku *Metličky* (1968). Po novom návrate k nej som si uvedomil, že už vtedy som českú poéziu často čítal tak, že som si ju prekladal. Vo svojom výtlačku som pri origináli jednej básne našiel preklad:

A víno tým ktorí sú trúchlivého ducha

Ako hvozd v dlani Spasiteľa
O krvi naše srdce vie
Pijeme v krčme Na Klopotách
V obci nazvanej Bezprávie.

Tento preklad si, pravdaže, nevyžadoval osobitné tvorivé nasadenie — vystačilo sa v ňom v podstate s prepisom.

Mimoriadne na mňa zapôsobila Skácelova zbierka *Dávne prosa*, ktorá vyšla roku 1981 po autorovej dlhej nedobrovoľnej publikačnej prestávke. V rozhlasovej relácii Literárne spektrum, vysielanej na celonárodnom okruhu z košického rozhlasového štúdia, kde som vtedy pracoval, som uverejnil svoj priaznivý literárnokritický ohlas na túto knihu a preklady niekoľkých básní. Ich autora som spomínal v literárnej tlači.

Skácela si situujem do spoločenstva básnikov: Rilke, Pasternak, Rúfus, Ajgi.

V Skácelových básňach ma okrem iného bytostne zasahuje intencia k rozšíreniu času a priestoru, ktorá sa spája s tajomstvom, zmysluplným tichom. Básnik o tajomstve hovorí alebo ho iba naznačí, ale necháva ho nedešifrované. Prostredníctvom svojich veršov nás kontaktuje s dávnom, ba s večnosťou. Hĺbkový časový rozmer Skácelovej lyriky dotuje aj jej spätosť s tradíciou domáceho folklóru (piesne, parémie a rozprávky) i starej východnej lyriky. Jeho poézia je až topograficky presne zakotvená v reálnom priestore južnej Moravy, ale súčasne nás spája s neohrančenými, tušenými, nesmiernymi priestormi. „Nikdy se nedostanu tam, / kam přesahuje v červencové noci strom“, napísal v básni *Verše v Smuténke*, ale v skutočnosti je jeho poézia naplnená týmito priestorovými presahmi, a smeruje tam nielen básnik, no aj jeho čitateľ. Skácel je obnovovateľom akejsi prapôvodnej jednoty ľudského bytia v čase a priestore. Stretávame sa uňho s fascináciou z pocitu časovej či priestorovej celistvosti alebo so smútkom, lútosťou nad tým, čo z nej ostalo, „co zbylo z anděla“. Ak Skácel napr. v básni *Jména z Dávneho prosa* povie: „Na zimu všichni unavení andělé / do sněhu mezi hroby odkládají křídla“, vnímam to ako obnovu pocitu jednoty bytia v priestore a v čase, jednoty zeme a neba, prítomnosti a minulosti, pričom minulosť je tu predchádzajúcim časom dejín človeka i detstvom lyrického subjektu. Skácelova duchovne obohacujúca a čarovná, ba zázračná poézia zblížuje oddialené, obnovuje pocit sveta ako ľudského domova. Obnovuje ho aj lútosťou za jeho stratou.

V básni *Kvetoucí alej* zo zbierky *Co zbylo z anděla* má skácelovské ticho rozmer jachtavého ostychu pred vitálnou plnosťou prírodného bytia. S ostychom, s tým tichom signalizujúcim hodnotu, pristupuje k životným hodnotám, k ich tajomstvu i k básnickému slovu.

Skácel je básnik veľkej (plachej) citlivosti ku všetkému živému, k človeku, k prírode s jej rastlinstvom a živočíšstvom, s ktorými je spriaznený, a nemenej aj k hodnotám ľudskej kultúry a slobody jednotlivca. Táto citlivosť naráža na obrazy krutých ľudských zásahov do toho všetkého, čo v básnikovom chápaní tvorí sakrum, na neobyčajne silné obrazy degradácie posvätného. Jedna z jeho vrcholných kníh *Smuténka* sa otvára básňou *Pořád*, kde hneď v prvom odseku čítame:

Neúnavně po celý den sněží,
jako by chuligáni ubili
lahvemi od piva
na nebesích labuť,
a smutné peří dolů padalo.

Do tradičného kontextu vraduje Skácel obraz súčasnej krutosti, ktorým básnicky aktualizuje známu obraznú predstavu sneženia ako padania peria. Sakrálny priestor neba vystrieda údesná predstava brutálne ubitej labute. Perie tejto labute elegicky sneží v celej Skácelovej poézii.

Podobnú emotívnu silu má toto sneženie napr. aj v básni *Rosa coeli* (*Kdo pije potmě víno*, 1988):

Na celém světě není tolik ticha
jako když sněží v Dolních Kounicích
a probořenou střechou katedrály
snáší se k zemi bílý sníh

Ak Válek v básni *Skľúčenost* zo zbierky *Milovanie v husej koži* (1965) písal o našej zúčastnenosti na katastrofe („ale čo sa stalo, trvá, je to v nás, / nejakým spôsobom sme zúčastnení na potope sveta“), u Skácela v básni *Píseň o nejbližší vině z Dávneho prosa* k tomu nachádzame veľmi účinnú, znova skácelovsky údesnú paralelu:

Je studánka a plná krve
a každý z ní už jednou pil
a někdo zabil moudivláčka
a kdosi strašně ublížil

Intenzívneho moderného lyrika Jana Skácela, vzdialeného efemérnosti, snobizmu a zbytočnému hluku, múdreho ochrancu a obnovovateľa univerzálnych hodnôt, vnímam v súčasnej literatúre a živote ako jedného z ukazovateľov cesty.